

Utbildning och forskning

En kommun har inte levt upp till kravet att erbjuda förskoleverksamhet där hela eller en väsentlig del av utbildningen har bedrivits på samiska

(Dnr 4080-2024)

Beslutet i korthet: Vindels kommun är sedan 2019 del av förvaltningsområdet för samiska. Kommunen ska därför enligt skollagen erbjuda barn en plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på samiska om barnets vårdnadshavare begär det.

ChefsJO anser att utbildningen som kommunen har erbjudit anmälnas dotter inte är av en sådan omfattning att lagens krav uppfylls i detta avseende. ChefsJO har förståelse för att det kan vara svårt att rekrytera personal med rätt språkkunskaper men anser att det borde ha varit möjligt för kommunen att skapa bättre förutsättningar för att uppfylla sina skyldigheter. Kommunen kan inte undgå kritik för utbildningens brister.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA och BB på Vindelns kommun. De förde bl.a. fram följande. De skolade in sin dotter i en förskola i Åmsele i Vindelns kommun i december 2022. Kommunen är en del av det samiska förvaltningsområdet, vilket hade stor betydelse när de valde att flytta dit tidigare samma år. Vid inskrivningen förde de fram att deras dotter har nordsamiska som modersmål. De har krävt att det nordsamiska språket ska vara en del av kommunens verksamhet sedan dess men deras dotter har ännu inte fått adekvat språkstöd.

Utredning

Kommunstyrelsen i Vindelns kommun yttrade sig över anmälan i aktuella delar. Av yttrandet framgick följande.

Vindelns kommun har sedan februari 2019 varit en förvaltningskommun för samiska och efterlevt kraven gällande lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. I det aktuella fallet har kommunen den 14 december 2022, utifrån vårdnadshavarnas önskemål erbjudit barnet plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på samiska. Kraven gällande språkliga och kulturella inslag i utbildningen har uppfyllts till väsentlig del genom att tre pedagoger som arbetar med barnen har utbildats i nordsamisk språkkurs. I barnets förskola används både svenska och samiska dagligen, vid exempelvis samlingar och undervisningstillfällen där fokus ligger på språket, både nord-, syd- och umesamiska ord används. Förskolan använder dagligen både bild- och bokstavsstöd på samiska för att ord ska användas i rätt sammanhang. De arbetssätt som omnämns har syfte att bevara utveckla och föra språket vidare. Personalen har involverat barnets vårdnadshavare gällande språk och kultur och fått ta del av den samiska vardagen, genom dem har barnen fått följa en renhjord över året.

Utifrån ovannämnda insatser blir den sammanlagda tiden i enlighet med proposition 2017/18:199 En stärkt minoritetspolitik, sidan 57-58.

När barnet började på skolan erbjöd sig vårdnadshavarnas föräldrar att komma till förskolan regelbundet för att höja språknivån, kommunen beviljade det men, av okänd anledning har inte den möjligheten nyttjats. Kommunen har inte uppnått vårdnadshavarnas önskan kring språkstöd i det specifika språket nordsamiska med någon med djupgående kunskaper. Kommunen arbetar dock kontinuerligt med att hitta lösningar, bl.a. genom samiska samordnare samt genom samverkan med andra förvaltningskommuner med intentionen att hitta rätt språkkompetenser. Kommunen ser gärna att fler pedagoger ska kunna erbjudas språkkurser i samiska och arbetar för tillfället för att det ska förverkligas.

I ett beslut den 24 april 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättslig reglering

Samiska är ett nationellt minoritetsspråk i Sverige. Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken och barns användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt. (7 och 8 §§ språklagen [2009:600] och 4 § andra stycket lagen [2009:724] om nationella minoriteter och minoritetsspråk [minoritetslagen].)

Samiskan har även ett förstärkt skydd inom ett särskilt geografiskt förvaltningsområde. Med förvaltningsområdet för samiska avses kommunerna Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Gällivare, Härjedalen, Jokkmokk, Kiruna, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund. Andra kommuner kan efter ansökan få ingå i förvaltningsområdet. Beslut att en kommun ska få ingå i ett förvaltningsområde fattas av regeringen (6 och 7 §§ minoritetslagen). Vilka kommuner som ingår i förvaltningsområdet efter ett sådant beslut framgår av bilagan till förordningen (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetsförordningen).

Statsbidrag lämnas årligen, i mån av tillgång på medel, till de kommuner som ingår i förvaltningsområdet. Statsbidraget är avsett att användas till de merkostnader som uppkommer i kommunen med anledning av de rättigheter som enskilda har enligt minoritetslagen och till åtgärder för att stödja användningen av bl.a. samiska. (5, 7 och 8 §§ minoritetsförordningen.)

Vindelns kommun är en av de kommuner som efter egen ansökan ingår i förvaltningsområdet för samiska. Kommunen ska därför, om den är hemkommun för ett barn, erbjuda barnet plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på samiska om barnets vårdnadshavare begär det (8 kap. 12 b § skollagen [2010:800]).

I förarbetena till minoritetslagen och tidigare lagstiftning på området har förskoleverksamhetens stora betydelse för språkens bevarande betonats. Förskoleverksamheten är särskilt viktig eftersom grunden för additiv tvåspråkighet läggs under ett barns tidiga barndom och att förutsättningarna försämrats med stigande ålder. Till detta hör att samlade internationella erfarenheter pekar på att den tidiga språkinläringen, i Sverige till stor del organiserad genom utbildningen i förskolan, är avgörande för överföringen av språk och utgör ett institutionellt ramverk för revitalisering av minoritetsspråk. (Se prop. 1998/99:143 s. 53, prop. 2008/09:158 s. 97 och prop. 2017/18:199 s. 56.)

Bedömning

Vindelns kommun blev efter egen ansökan del av förvaltningsområdet för samiska 2019 och ska därmed erbjuda de vårdnadshavare som begär det en plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på samiska.

Tidigare krävdes att en kommun skulle erbjuda förskoleverksamhet som helt eller delvis bedrevs på samiska. Omfattningen av verksamheten kunde variera beroende på bl.a. tillgången på språkkunnig personal. Så som bestämmelsen då var utformad kunde den uppfattas som att det inte krävdes mer än att kommunen erbjöd någon form av återkommande inslag på minoritetsspråket. Genom en lagändring som trädde ikraft den 1 januari 2019 stärktes rätten till förskola på minoritetsspråk genom att kommunerna skulle tillhandahålla lägst en väsentlig del av utbildningen på de aktuella minoritetsspråken. Skärpningen gjordes för att motsvara Sveriges åtaganden enligt artikel 8 punkt 1.a.iii i den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk och skulle återspegla en högre ambitionsnivå. (Se prop. 1998/99:143 s. 81 f. och prop. 2017/18:199 s. 56 och 98.)

Det saknas en närmare definition av vad som utgör en väsentlig del av utbildningen i 8 kap. 12 b § skollagen. Av förarbetena (prop. 2017/18:199 s. 57 f.) framgår bl.a. följande.

Utgångspunkten måste vara att omfattningen bör vara sådan att den bidrar till att minoritetsspråket bevaras, utvecklas och förs vidare till nya generationer. Av bestämmelsens ordalydelse följer att den huvudsakliga delen av utbildningen i förskolan ska bedrivas på samiska. Begreppet måste dock tolkas utifrån en helhetsbedömning av verksamheten. Det antal timmar som en verksamhet bedrivs på minoritetsspråket har givetvis stor betydelse för hur väl förskolan ska lyckas bidra till en revitalisering av språket. Men även nivån på personalens språkkunskaper har betydelse, liksom hur förskolans arbete med språkrevitalisering är strukturerat, vilka arbetsmetoder som används samt i vilken utsträckning vårdnadshavare och andra i barnets omgivning involveras i revitaliseringsarbetet. Det sistnämnda är väsentligt med tanke på att det rör sig om överföring av språk och kultur. Det är endast i samverkan av olika sådana faktorer som ”väsentlig del” kan förstås.

AA och BB har fört fram att deras dotter inte har fått adekvat språkstöd trots att de redan vid inskolningen i december 2022 informerade kommunen om att hon har nordsamiska som modersmål.

Enligt kommunen har tre pedagoger som arbetar med AA:s och BB:s dotter utbildats i nordsamisk språkkurs. Både nord-, syd- och umesamiska ord används dagligen bl.a. vid samlingar. Förskolan använder även bild- och bokstavsstöd på samiska och barnen har fått följa en renhjörd över året.

Den utbildning som kommunen har erbjudit AA:s och BB:s dotter är enligt min mening inte av en sådan omfattning och karaktär att lagens krav uppfylls. I ärendet framgår att kommunen har haft svårt att rekrytera personal med tillräckliga språkkunskaper. Jag har förståelse för att det kan vara en utmaning och det är givetvis positivt att kommunen på olika sätt arbetar för att kunna hitta personal med rätt kompetens. Det kan dock konstateras att kravet att kommunen ska erbjuda förskoleverksamhet där utbildningen i sin helhet eller till

väsentlig del bedrivs på samiska gällde redan när kommunen efter egen ansökan i februari 2019 blev en del av förvaltningsområdet. Kommunen borde således redan vid anslutningen ha varit införstådd med att den är skyldig att tillhandahålla denna typ av förskoleundervisning. Kommunen har även mottagit statsbidrag bl.a. för att täcka de merkostnader som uppkommer med anledning av de rättigheter enskilda har enligt minoritetslagen. Det borde ha varit möjligt för kommunen att skapa bättre förutsättningar för att uppfylla sina skyldigheter i detta avseende. Kommunen kan inte undgå kritik för utbildningens brister.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Maria Jacobsson. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.

Fråga om hur helg- och planeringsdagar påverkar skyldigheten att erbjuda tid på förskola för barn till arbetslösa eller föräldralediga

(Dnr 4252-2024)

Beslutet i korthet: Av 8 kap. 6 § skollagen framgår att barn till arbetslösa eller föräldralediga ska erbjudas förskola under minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan. Hur den tid som ska erbjudas ska förläggas under veckan är inte reglerat utan avgörs av den kommun som organiserar verksamheten.

Enligt 8 kap. 3 § skollagen finns det inte någon skyldighet att erbjuda förskola i samband med större helger. Verksamheten kan också i viss mån behöva hållas stängd enstaka dagar under året för planeringsdagar. I de fall en kommun erbjuder förskola tre timmar per dag utgår således skyldigheten att erbjuda vistelse på förskolan vid helg- eller planeringsdagar. Detsamma bör enligt chefsJO gälla för en kommun som i stället valt att erbjuda fler timmar under ett färre antal veckodagar när dessa veckodagar sammanfaller med helg- eller planeringsdagar.

ChefsJO konstaterar att det sagda utgör minimikrav. En kommun kan besluta om längre vistelsetider och en annan och mer generös ordning.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA på Limabacka förskola i Varbergs kommun. Han anförde sammanfattningsvis följande.

Syskonet till det barn som han är föräldraledig med har rätt till förskola 15 timmar per vecka eller tre timmar per dag. Limabacka förskola vill att dessa timmar förläggs till tre dagar per vecka tisdag till torsdag. När en planeringsdag eller en helgdag infaller på någon av dessa dagar erbjuds barnet inte förskola någon av de andra dagarna samma vecka. Han har vid sådana tillfällen själv ändrat dag i förskolans digitala schemalägningsverktyg, men barnet har då nekats att vara på förskolan den dagen. Han anser att förskolan alltid ska erbjuda 15 timmar per vecka och erbjuda alternativa dagar när vistelsedagar faller bort.

Utredning

Anmälan remitterades till Förskole- och grundskolenämnden i Varbergs kommun. I sitt yttrande anförde nämnden bl.a. följande.

Anmälarens barn har en placering på förskolan enligt 8 kap. 6 § skollagen (2010:800) och har ett grundschema registrerat som avser tisdag till torsdag kl. 09:00–14:00. Vid planeringsdagar har barn med dessa placeringar fortsatt rätt till förskola, men förskolan har utifrån framför allt barnperspektivet önskemål om att de vårdnadshavare som inte har behov av omsorg den aktuella dagen väljer en annan dag den aktuella veckan. På en planeringsdag är det begränsat med personal och utifrån det och barnperspektivet har förskolan uppmanat vårdnadshavare med ”15-timmarsbarn” att ha en dialog med förskolan om vilken dag som kan vara lämplig att välja i stället. I det aktuella ärendet har förskolan upplevt det svårt att ha en dialog med vårdnadshavaren. Anmälaren har i stället för att föra en dialog med förskolans personal frångått registrerat grundschema och på eget initiativ lagt in tillfälliga justeringar i förskolans digitala schemalägningsverktyg. Det har gällt både vid planeringsdagar och vid röda dagar. Anmälaren har inte nekats tid i förskolan på grund av en planeringsdag, utan förskolan har önskat ha en dialog i förväg. I nämndens riktlinjer för bl.a. förskola anges att i det fall vårdnadshavare har behov av förskola på en planeringsdag ska det meddelas verksamheten senast tre veckor före planeringsdagen.

Veckor där det infaller röda dagar är personalens arbetsschema inte lika omfattande som vanliga veckor. Barnens vistelsetimmar styr pedagogernas schema och det är mer pedagogtätt de dagar då flest barn är på plats. Om en röd dag infaller mitt under en arbetsvecka så flyttas inte pedagogernas arbetstimmar, utan de är lediga då. Det blir alltså inte mer pedagogtätt de andra dagarna den veckan.

Utgångspunkten vid en placering enligt 8 kap. 6 § skollagen är en vistelsetid om minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan året om. Denna rättighet är dock inte uttömmande på sådant sätt att ytterligare dagar alltid ska erbjudas om dagar faller bort. Omfattningen av vistelsetid en specifik vecka kan påverkas av exempelvis röda dagar, om arbetande vårdnadshavare tar semester på schemalagd dag eller om det aktuella barnet blir sjukt. Förskole- och grundskolenämnden anser att aktuell vårdnadshavare har erbjudits vistelsetid i enlighet med 8 kap. 6 § skollagen.

AA kommenterade yttrandet.

JO har även tagit del av förskole- och grundskolenämndens riktlinjer för bl.a. förskola. I dessa anges att om ett barn har behov av tillsyn under en dag då förskolan håller stängt för planering och kompetensutveckling ska det meddelas verksamheten senast tre veckor i förväg.

I ett beslut den 29 april 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 8 kap. 5 § skollagen ska barn från och med ett års ålder erbjudas förskola i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller om barnet har ett eget behov på grund av familjens situation i

övrigt. I förarbetsuttalanden till motsvarande äldre reglering anges att förskoleverksamhet i första hand bör tillhandahållas i sådan omfattning att föräldrarna kan sköta sina arbeten eller studier. Vidare anges att det i viss mån får accepteras att verksamheten kan behöva hållas stängd enstaka dagar under året för personalplanering och liknande, men att sådana problem i allmänhet bör kunna lösas utan att verksamheten behöver stängas (se prop. 1993/94:11 s. 33). JO har i ett beslut från 2001 uttalat att det givetvis är angeläget att kommunen strävar efter att förlägga sådana dagar på ett sådant sätt att inte hela verksamheten behöver stängas, men att kommunen i vart fall måste kunna erbjuda godtagbara alternativ för barn tillsynen under de aktuella dagarna (se JO:s beslut den 19 november 2001, dnr 490-2000).

År 2001 infördes en skyldighet att erbjuda barn vars föräldrar är arbetslösa förskola och 2002 infördes samma skyldighet för barn vars föräldrar är föräldralediga enligt föräldraledighetslagen (1995:584) för vård av annat barn. Dessa barn ska enligt 8 kap. 6 § skollagen från och med ett års ålder erbjudas förskola under minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan. Det främsta skälet för bestämmelsen är barnets eget behov av det som förskoleverksamheten kan erbjuda som ett komplement till hemmet – pedagogisk stimulans för utveckling och lärande, tillgång till en barngrupp där positiva relationer mellan barnen och mellan barn och vuxna kan utvecklas, en miljö utformad och utrustad för barns utveckling, lek och lärande. När det gäller arbetslösa syftar bestämmelsen också till att möjliggöra för föräldrar att söka arbete på ett effektivt sätt. (Se prop. 1999/00:129 s. 22 f.)

Förskola behöver dock enligt 8 kap. 3 § skollagen inte erbjudas under kvällar, nätter, veckoslut eller i samband med större helger. Med uttrycket ”i samband med större helger” avses såväl allmänna helgdagar utöver söndagar som nyårsafton, midsommarafton och julafton (se prop. 2009/10:165 s. 711).

Bedömning

Förevarande förskola är kommunal varför jag i det följande hänför mig till förskolor med sådan huvudman.

Barn, vars föräldrar är arbetslösa eller föräldralediga för vård av annat barn, ska som nämnts erbjudas förskola under minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan. De angivna tiderna utgör ett minimikrav och en kommun kan besluta om längre vistelsetider.

Hur den tid som ska erbjudas ska förläggas under veckan är inte reglerat och det är därför upp till den kommun som organiserar verksamheten att avgöra detta. Det är således kommunen som i slutänden bestämmer hur erbjudandet ska se ut. Om kommunen begränsar sitt åtagande till minimikravet kan den välja mellan att antingen erbjuda tre timmar per dag under en vecka eller 15 timmar i veckan förlagda på annat sätt.

Skälen för införandet av alternativet om 15 timmar i veckan har inte berörts i förarbetena till lagstiftningen. Under en normalvecka är det alternativet i tid räknat likvärdigt med alternativet om tre timmar om dagen. Enligt min mening kan alternativet om 15 timmar i veckan inte förstås på något annat sätt än att det endast syftar till att möjliggöra erbjudande om fler timmar under ett färre

antal veckodagar. Eftersom planering för och anpassning av personalgruppen måste göras i förhållande till dagar – och tider under dagar – då det finns fler barn än annars på förskolan, måste vistelsetiden förläggas till vissa i förväg bestämda vistelsedagar.

Mot bakgrund av syftet med alternativet om 15 timmar i veckan och den planering som krävs, finns det inte anledning att bedöma det alternativet på ett annat sätt än alternativet om tre timmar per dag när det kommer till frågan om vilken betydelse helg- och planeringsdagar kan få för kommunens skyldighet. Det är även angeläget att omfattningen av en kommuns skyldighet enligt minimikravet inte märkbart påverkas av det alternativ som den väljer att erbjuda.

Enligt 8 kap. 3 § skollagen finns det inte någon skyldighet för en kommun att erbjuda förskola i samband med större helger. Om en vecka innehåller en eller flera sådana dagar utgår alltså skyldigheten för kommunen att erbjuda tre timmar förskola de dagarna. Av skäl jag anført ovan bör detsamma gälla för kommuner som i stället valt att erbjuda fler timmar under ett färre antal veckodagar när dessa veckodagar sammanfaller med helgdagar.

I äldre förarbeten anges som nämnts att det i viss mån får accepteras att verksamheten kan behöva hållas stängd enstaka dagar under året för personalplanering och liknande. Om en vecka innehåller en eller flera sådana dagar utgår alltså skyldigheten för kommunen att erbjuda tre timmar på förskolan de dagarna. Detta bör, av skäl som jag angett ovan, även gälla för kommuner som i stället valt att erbjuda fler timmar under ett färre antal veckodagar när dessa veckodagar sammanfaller med sådana planeringsdagar.

Det kan följaktligen inte krävas att andra vistelsedagar ska erbjudas en vecka när planerade vistelsedagar sammanfaller med helg- eller planeringsdagar för att skyldigheten enligt 8 kap. 6 § skollagen ska anses vara uppfylld.

Det tidigare nämnda JO-beslutet från 2001 om barntillsyn under planeringsdagar avser barn som ska erbjudas förskola i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller om barnet har ett eget behov på grund av familjens situation i övrigt. När det gäller barn till arbetslösa eller föräldralediga är i stället behovet av förskola främst motiverat av pedagogisk stimulans och tillgång till en barngrupp där positiva relationer mellan barnen och mellan barn och vuxna kan utvecklas. Det rimmar mindre väl med detta syfte att erbjuda dessa barn att under enstaka dagar vistas på för dem främmande förskolor. Enligt min mening kan skyldigheten att erbjuda godtagbara alternativ vid planeringsdagar inte sträckas ut till att även gälla barn till arbetslösa eller föräldralediga.

Det jag nu har sagt utgör minimikrav för kommuner. Det står naturligtvis en kommun fritt att besluta om en annan och mer generös ordning, likt den vid förevarande förskolor. Jag har inga invändningar mot de krav på framförhållning som beskrivs i nämndens yttrande.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Maria Östling. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.

Fråga om en kommuns skyldighet att erbjuda förskola när föräldrar kombinerar föräldraledighet med studier

(Dnr 7876-2024)

Beslutet i korthet: Enligt 8 kap. 5 § skollagen ska barn till föräldrar som studerar erbjudas förskola i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas studier. Barn till föräldrar som är föräldralediga enligt föräldraledighetslagen för vård av annat barn ska enligt 6 § erbjudas förskola under minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan.

Regleringen innebär inte att barn som uppfyller förutsättningarna för att beviljas förskola enligt 6 § undantas från tillämpningsområdet för 5 §. Det finns inte heller stöd för att införandet av 6 § har medfört att den tid en kommun ska erbjuda barn till studerande plats i förskola kan reduceras. Ett barn ska alltså som utgångspunkt beviljas förskola i den omfattning som behövs med hänsyn till föräldrarnas studier.

ChefsJO anser att det vid tillämpningen av 5 § saknas skäl att särskilja studier som sker på distans från de studier som sker på plats vid en skola eller ett lärosäte.

Anmälan

I anmälningar till JO klagade AA på anställda inom Mullsjö kommun och anförde bl.a. följande. Hon var föräldraledig och studerade på halvtid under höstterminen 2024 men hon beviljades inte förskola i den utsträckning som behövdes för att hon skulle kunna fullfölja den upprättade studieplanen. Hon anser att kommunen inte följde skollagen.

Utredning

JO begärde att Barn- och utbildningsnämnden i Mullsjö kommun (nämnden) skulle yttra sig över anmälningarna och särskilt beröra frågan om hur kommunens beslut om förskola har förhållit sig till 8 kap. 5 och 6 §§ skollagen (2010:800) och hur bestämmelserna förhåller sig till varandra i ett fall som det aktuella.

I yttrandet redogjorde nämnden för handläggningen av ärendet och uppgav bl.a. följande. Kommunen gör en sammanvägning av olika paragrafer när mer än en grund för erbjudande av förskola blir aktuell. Rektorn för förskolan har vid AA:s begäran inledningsvis gjort bedömningen att 8 kap. 6 § är överordnad 8 kap. 5 § skollagen. I nämndens yttrande förde rektorn fram att hon har tolkat skollagen utifrån en sammanvägning av 5 och 6 §§ och att grunden för placering var föräldraledighet då båda vårdnadshavarna var föräldralediga. Rätten till förskola skulle därför utgå från 15 timmar/vecka och ytterligare tid erbjöds för att nå den lägsta studietakten. Den utökade tiden beviljades enligt rektorn utifrån god vilja att möta vårdnadshavares behov av att kunna studera under föräldraledighet. Av yttrandet framgick även att kommunen nyligen fattat beslut kring riktlinjer för placerings- och vistelsetider i förskolan.

I ett beslut den 25 juni 2025 anförde chefsJO Erik Nymansson följande:

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 8 kap. 5 § skollagen ska barn från och med ett års ålder erbjudas förskola i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller om barnet har ett eget behov på grund av familjens situation i övrigt.

I 8 kap. 6 § föreskrivs att barn, vars föräldrar är föräldralediga enligt föräldraledighetslagen (1995:584) för vård av annat barn, från och med ett års ålder ska erbjudas förskola under minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan. Det främsta skälet för att bestämmelsen infördes 2002 är barnets eget behov av det som förskoleverksamheten kan erbjuda som ett komplement till hemmet, t.ex. pedagogisk stimulans för utveckling och lärande och tillgång till en barngrupp där positiva relationer mellan barnen och mellan barn och vuxna kan utvecklas. När det gällde den tidsmässiga omfattningen av förskoleverksamhet för föräldraledigas barn ansåg regeringen att en kortare vistelsetid än vad som normalt gäller för barn vars föräldrar är förvärvsarbetande eller studerande kunde accepteras. (Se prop. 1999/00:129 s. 22 och 24)

Barn ska enligt 8 kap. 7 § skollagen även i andra fall än som avses i 5 och 6 §§ erbjudas förskola, om de av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling i form av förskola.

Bedömning

Min granskning i ärendet avser vad som gäller beträffande en kommuns skyldighet att erbjuda förskola när föräldrar kombinerar föräldraledighet enligt föräldraledighetslagen med studier.

Nämnden har i sitt yttrande fört fram att kommunen gör en sammanvägning av olika bestämmelser i 8 kap. skollagen när fler än en grund för erbjudande av förskola är aktuell. Av utredningen framgår att kommunen i vart fall i två av placeringsbesluten för AA:s dotter under höstterminen 2024 har bedömt barnets behov av förskola med hänsyn till 8 kap. 5 och 6 §§ skollagen, familjens situation och förskoleverksamhetens resurser och möjligheter. AA:s dotter har beviljats förskola i varierande omfattning under perioden och vissa av besluten har enligt AA inneburit att förskola inte har beviljats i den utsträckning som hennes och den andre föräldrarnas studier har krävt.

Barn till föräldrar som kombinerar föräldraledighet enligt föräldraledighetslagen med studier kan enligt bestämmelsernas lydelse erbjudas förskola enligt både 8 kap. 5 och 6 §§ skollagen. Bestämmelsen i 5 § syftar till att möjliggöra för föräldrar att förena sitt föräldraskap med studier och i förarbetena har framhållits att förskoleverksamhet i första hand bör tillhandahållas i sådan omfattning att föräldrarna kan sköta sina studier (se prop. 1993/94:11 s. 24 och 33). Bestämmelsen i 6 § infördes som nämnts i syfte att barn, vars föräldrar är föräldralediga för vård av ett annat barn, skulle få sitt behov av det som förskoleverksamheten har att erbjuda som ett komplement till hemmet tillgodosett.

Regleringen innebär inte att barn som uppfyller förutsättningarna för att beviljas förskola enligt 6 § undantas från tillämpningsområdet för 5 §. Det finns inte heller stöd för att införandet av 6 § har medfört att den tid en kommun ska erbjuda barn till studerande plats i förskola kan reduceras.

Ett barn till föräldrar som kombinerar föräldraledighet enligt föräldraledighetslagen med studier ska alltså som utgångspunkt beviljas förskola i den omfattning som behövs med hänsyn till föräldrarnas studier. Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan sedan grund för ytterligare tid i förskola föreligga. Barnets eget behov på grund av familjens situation i övrigt kan kräva att mer tid beviljas enligt 5 §. Det kan också undantagsvis vara så att barnet har rätt till mer tid på grund av att behovet av förskola med anledning av föräldrarnas studier är mindre än den tid som kommunen erbjuder barn enligt 6 §. Barn ska enligt 8 kap. 7 § även i andra fall än som avses i 5 och 6 §§ erbjudas förskola om de av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling.

Av de nya riktlinjer som Mullsjö kommun har tagit fram gällande placering i förskola framgår att kommunen vid sin bedömning gör skillnad mellan studier som sker på plats på ett lärosäte och studier som sker på distans. Det framgår bl.a. att barn till föräldrar som studerar på plats på ett lärosäte har rätt att gå i förskolan i enlighet med vårdnadshavarens studietid. Om en vårdnadshavare däremot studerar på distans erbjuder kommunen förskola 15 timmar per vecka om studierna bedrivs halvtid och 30 timmar per vecka om studierna bedrivs på heltid.

Vid tillämpningen av 5 § saknas det enligt min mening skäl att särskilja studier som sker på distans från de studier som sker på plats vid en skola eller ett lärosäte. Även ifråga om distansstudier gäller alltså lagens krav på att förskola ska erbjudas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas studier. Det är inte heller möjligt att i förväg bestämma ett fast antal timmar som erbjuds utan en individuell bedömning behöver göras i varje enskilt fall. Jag utgår från att kommunen ser över sina riktlinjer.

Det som i övrigt har kommit fram i ärendet ger inte anledning till någon ytterligare åtgärd eller något uttalande från min sida.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Maria Jacobsson. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.

En rektor kränkte en lärares yttrandefrihet sedan denna uttryckt missnöje med skolans ledning

(Dnr 10801-2024)

Beslutet i korthet: En rektor för en skola har hållit ett samtal med en anställd efter att den anställda uttryckt missnöje med skolans ledning i ett meddelande till vårdnadshavare på lärplattformen InfoMentor.

ChefsJO har inga invändningar mot att en arbetsgivare ger direktiv som rör användningen av ett sådant kommunikationsverktyg, t.ex. om vilken typ av information som ska förmedlas där. Enligt chefsJO har det dock i detta fall funnits fog för den anställda att uppfatta rektorns agerande som ett försök att motarbeta att hon använder sin grundlagsfästa yttrandefrihet. För detta får rektorn kritik.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA på Barn- och ungdomsnämnden i Tibro kommun (nämnden) och anförde i huvudsak följande. I ett s.k. hembrev den 8 november 2024 till elevernas föräldrar skrev hon bl.a. att hon och ett par andra personer skulle sluta arbeta på skolan och att det hade att göra med ”hur skolan organiseras och leds”. Några dagar senare blev hon kallad till ett möte med den dåvarande rektorn. Vid mötet sa rektorn att hon spred rykten om skolan och att det inte passade sig. Rektorn uttryckte även att hon inte fick skriva som hon hade gjort och att hon inte skulle fortsätta med det. Vid mötet informerades hon också om att hon inte längre fick vara med i kommunens utvecklingsgrupp. Rektorn sa att representanterna i gruppen ska arbeta för kommunens bästa och utveckling.

Utredning

Nämnden yttrade sig över anmälan och förde fram i huvudsak följande.

Lärplattformen InfoMentor är ett verktyg som tillhandahålls av kommunen i syfte att bl.a. underlätta kommunikation, dokumentation och genomförande av undervisning. AA lade ut det aktuella meddelandet i InfoMentor i en kanal för vårdnadshavare i en klass.

Rektorn hade ett möte med AA vid vilket rektorn talade om lämpligheten i att lägga ut meddelandet i InfoMentor. Enligt rektorn var syftet med samtalet att ”få medarbetaren att reflektera över hur man kan skapa lugn och trygghet för de elever och vårdnadshavare som kommer att beröras av personalförändringarna”. Syftet har inte varit att förhindra AA att lämna uppgifter om verksamheten, organisationen eller annat till allmänheten, media, via egna kanaler eller liknande.

Under samma möte tog rektorn upp frågan om bemanningen i kommunens utvecklingsgrupp. Eftersom AA:s anställning skulle upphöra fanns det behov av en ny representant för skolenheten. En ny representant behövde snabbt komma in i gruppen och sätta sig in i uppdraget. Rektorn gjorde även bedömningen att AA behövde fokusera på eleverna eftersom det hade varit hög omsättning bland personalen som arbetade med klassen. I efterhand har rektorn insett att det hade varit bättre att diskutera frågan vid ett eget möte.

Nämnden, som inte ser någon anledning att betvivla rektorns uppgifter, konstaterar att samtalet avsåg lämpligheten i att skicka det aktuella meddelandet i InfoMentor ”mot bakgrund av den oro som förelegat i den aktuella klassen, bland annat på grund av personalförändringarna”. Nämnden anser att det fanns skäl att diskutera frågan om utvecklingsgruppen eftersom AA skulle avsluta sin anställning, men delar rektorns bedömning att det lämpligen borde ha skett vid något annat tillfälle. Enligt nämndens bedömning har rektorn inte inskränkt AA:s meddelarfrihet och inte heller agerat i strid med förbudet mot repressalier.

AA kommenterade remissvaret.

I ett beslut den 16 oktober 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen, RF, är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet. Med yttrandefrihet avses frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter eller känslor.

Av 3 kap. 6 § tryckfrihetsförordningen och 2 kap. 6 § yttrandefrihetsgrundlagen framgår det s.k. repressalieförbudet som innebär att det allmänna inte får ingripa mot den som i ett grundlagsskyddat medium har brukat sin yttrandefrihet eller medverkat till ett sådant bruk. Ett otillåtet ingripande kan bestå i allt från en tillrättavisning till ett avsked (se prop. 2009/10:81 s. 40).

Bestämmelsen i 2 kap. 1 § första stycket 1 RF innebär att det finns ett motsvarande skydd mot repressalier när någon har använt sin yttrandefrihet i andra former än de som regleras i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen (se bl.a. JO 2010/11 s. 605, dnr 149-2009, och Justitiekanslerns, JK, beslut den 20 september 2011, dnr 5394-10-31).

Den som är anställd vid en myndighet har alltså rätt att offentligt ge uttryck för sina synpunkter på verksamheten utan att drabbas av några repressalier från sin arbetsgivare. Det är en annan sak att en anställd måste vara lojal mot sin arbetsgivare och rätta sig efter dennes beslut och direktiv om hur verksamheten ska bedrivas. Det civilrättsligt reglerade anställningsförhållandet kan därför medföra faktiska begränsningar i den anställdes möjligheter att utnyttja sin yttrandefrihet. Ett exempel är att en anställd inte kan kräva att i tjänsten få hålla föredrag om sin syn på myndighetens verksamhet. Det innebär dock inte att den anställda är förhindrad att fritt uttrycka sina privata åsikter om t.ex. sådana frågor. (Se bl.a. JO 2007/08 s. 550, dnr 2584-2005, och JO 2020/21 s. 296, dnr 3407-2018.)

En myndighet får inte försöka motarbeta att anställda utnyttjar sin yttrandefrihet. En offentlig arbetsgivare får därför inte genom generella uttalanden eller kritik i enskilda fall försöka påverka de anställda att avstå från att använda sin frihet att yttra sig om den egna myndigheten eller dess verksamhet. (Se bl.a. JO 2014/15 s. 663, dnr 5051-2012, och JK:s beslut den 27 juni 2013, dnr 8564-12-22.)

Vid bedömningen av om en myndighets åtgärd har varit otillåten har det i praxis beaktats hur den enskilde med fog uppfattat det inträffade (se bl.a. JO 2009/10 s. 456, dnr 3852-2007, JO 2022/23 s. 220, dnr 3567-2020, och JK:s beslut den 13 november 2009, dnr 5240-09-30).

Bedömning

AA har i ett meddelande i InfoMentor till vårdnadshavare för elever i en klass uttryckt visst missnöje med skolans ledning. Rektorn har därefter kallat AA till ett möte med anledning av meddelandet. Min granskning är begränsad till frågan om de yttranden som fälldes och de åtgärder som vidtogs vid mötet utgjorde en kränkning av AA:s yttrandefrihet.

Av utredningen framgår att InfoMentor är en digital plattform som tillhandahålls av kommunen för bl.a. kommunikation mellan skola och hemmet. Jag har inga synpunkter på att en arbetsgivare ger direktiv som rör användningen

av ett sådant kommunikationsverktyg, t.ex. om vilken typ av information som ska förmedlas där. En anställd kan enligt min bedömning inte kräva att få använda ett sådant plattform för att förmedla privata åsikter om t.ex. myndighetens verksamhet och ledning. Det innebär självklart inte att den anställda är förhindrad att uttala sig i sådana frågor i andra sammanhang.

Jag kan konstatera att meningarna går isär om vad som närmare sades vid mötet mellan rektorn och AA. Nämnden har dock vidgått att samtalet har rört bl.a. lämpligheten att skicka meddelandet i InfoMentor. Som har framgått står det en arbetsgivare fritt att lämna direktiv om vilken typ av information som får förmedlas i ett sådant kommunikationsverktyg. I en sådan situation är det dock av stor vikt att företrädare för myndigheten undviker att uttala sig på ett sätt som av en anställd kan uppfattas som en uppmaning till honom eller henne att inte använda sin yttrandefrihet.

Enligt nämndens mycket allmänt hållna uppgifter har frågan om lämplighet diskuterats mot bakgrund av den oro som förelåg i klassen med anledning av bl.a. personalförändringarna och i syfte att få AA att reflektera över hur man kunde skapa lugn och trygghet för elever och vårdnadshavare. Redan nämndens uppgifter talar enligt min mening för att AA har haft fog för att uppfatta samtalet som kritik för att hon uttryckt åsikterna som sådana, snarare än att hon använt InfoMentor som kommunikationskanal.

Genom utredningen är det klarlagt att rektorn vid samma möte även har informerats AA om att hon inte längre fick delta i kommunens utvecklingsgrupp. Nämnden har tillbakavisat att åtgärden vidtagits med anledning av meddelandet i InfoMentor. Av remissvaret framgår inte om AA fick någon närmare förklaring till fråntagandet av arbetsuppgiften vid mötet. Med hänsyn till att åtgärden har vidtagits i direkt anslutning till samtalet om meddelandet gör jag bedömningen att det har funnits fog för AA att uppfatta agerandet som ett ingripande för att hon gett uttryck för sina åsikter.

Sammanfattningsvis är min bedömning att rektorns agerande vid mötet med fog har kunnat uppfattas av AA som ett försök att begränsa hennes frihet att yttra sig om skolans ledning. Handlandet har därmed inneburit en kränkning av AA:s yttrandefrihet som följer av 2 kap. 1 § första stycket 1 RF. För detta förbjörs rektor kritik.

Ärendet föredrogs av rättsakkunniga Lovisa Danielsson. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.

Granskning av Skolinspektionens användning av möjligheten att ansöka om utdömande av vite när en huvudman inte följer ett vitesföreläggande som myndigheten har beslutat

(Dnr 765-2025)

Beslutet i korthet: I december 2024 framkom det i flera radioinslag att Skolinspektionen sällan ansöker om utdömande av vite i de fall myndigheten har beslutat att förelägga en skolhuvudman vid vite att åtgärda brister. Mot bakgrund av dessa uppgifter samt statistik från Skolinspektionens webb-

plats beslutade chefsJO att utreda frågan. Handlingar i ett antal ärenden hämtades in och granskades.

ChefsJO finner inte skäl att rikta någon kritik mot Skolinspektionen vad gäller användningen av möjligheten att ansöka om utdömande av vite i de granskade ärendena. Samtidigt framhåller han att det är angeläget att Skolinspektionen använder sig av hela den palett av sanktioner som står till buds genom skollagens reglering. Häri ingår som en viktig del möjligheten att utfärda vitesförelägganden och att konsekvent ansöka om utdömande av vite i situationer då huvudmannen inte har följt ett vitesföreläggande, förutsatt att myndigheten bedömer att det i övrigt finns förutsättningar för att ansöka. ChefsJO ser vissa risker om Skolinspektionen inte ansöker om utdömande av vite i de fall ett vitesföreläggande inte följs. En sådan risk är att skolhuvudmäns incitament att följa ett vitesföreläggande kan minska om de har intrycket av att Skolinspektionen endast i mycket liten utsträckning fullföljer ett viteshot genom att ansöka om vitets utdömande. I förlängningen kan detta leda till att förtroendet för Skolinspektionens tillsynsarbete minskar.

I ett beslut den 28 augusti 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Bakgrund

Statens skolinspektion (Skolinspektionen) utövar tillsyn över skolor och vissa andra utbildningsverksamheter. Myndighetens uppdrag är bl.a. att se till att skolhuvudmän bedriver sina verksamheter enligt gällande regler. Om en verksamhet inte uppfyller de krav som gäller kan Skolinspektionen förelägga huvudmannen att fullgöra sina skyldigheter. Ett sådant föreläggande får förenas med vite och i vissa fall är det obligatoriskt att förena föreläggandet med vite. För det fall att ett vitesföreläggande inte följs kan Skolinspektionen ansöka hos allmän förvaltningsdomstol om att vitet ska dömas ut.

I december 2024 framkom det i flera nyhetsinslag i Sveriges Radio att Skolinspektionen sällan ansöker om utdömande av vite i de fall myndigheten har beslutat att förelägga en huvudman vid vite att åtgärda brister i sin verksamhet. Vid en kontroll av uppgifter på Skolinspektionens webbplats framkom att myndigheten inte hade ansökt om utdömande av vite i något fall under åren 2021–2023. När det gällde 2024 hade Skolinspektionen ansökt om utdömande av vite i två fall. Vidare framgick det att myndigheten under 2021–2023 hade beslutat om vitesföreläggande i 37 fall.¹⁰

Beslut om initiativ

Mot bakgrund av uppgifterna i nyhetsinslagen och informationen på Skolinspektionens webbplats beslutade jag den 24 januari 2025 att inleda detta initiativärende. Syftet var att utreda Skolinspektionens användning av möjligheten att ansöka om utdömande av vite när en huvudman inte följer ett

¹⁰ Vid kontroll av uppgifter på Skolinspektionens webbplats den 26 augusti 2025 framgick att myndigheten under 2021 beslutat om vitesföreläggande i 5 fall, under 2022 i 10 fall och under 2023 i 22 fall. Under 2024 har myndigheten beslutat om vitesföreläggande i 25 fall.

vitesföreläggande som myndigheten har beslutat med stöd av bestämmelserna i 26 kap. 10 och 27 §§ skollagen.

Utredning

JO:s begäran om yttrande

JO begärde att Skolinspektionen – för vart och ett av de ärenden där myndigheten hade beslutat om vitesföreläggande under perioden den 1 juli 2020 till den 31 december 2023 – skulle redogöra för om myndigheten hade ansökt hos domstol om utdömande av vite eller inte. För det fall att Skolinspektionen inte hade ansökt om utdömande av vite skulle myndigheten i varje enskilt fall redogöra för anledningen till varför det inte hade skett.

Skolinspektionen ombads att bifoga samtliga vitesförelägganden som hade beslutats under den ovan angivna tidsperioden. I förekommande fall skulle myndigheten även bifoga det svar som huvudmannen gett in till myndigheten.

Skolinspektionens svar till JO

Skolinspektionen yttrade sig den 19 mars 2025 och bifogade de handlingar som JO hade begärt. Myndigheten bifogade även de uppföljningsbeslut som hade meddelats avseende vitesföreläggandena. Av handlingarna framgick att Skolinspektionen under den aktuella perioden hade beslutat om vitesförelägganden i 37 fall.

Skolinspektionen lämnade en redogörelse för vart och ett av de aktuella ärendena. Därutöver anförde myndigheten i huvudsak följande.

Allmänt om Skolinspektionens tillsynsverksamhet och Högsta förvaltningsdomstolens (HFD) praxis

Tillsynen är en del av Skolinspektionens kärnverksamhet och den genomförs på flera olika sätt. En tillsyn kan resultera i flera olika ingripanden. Ofta kräver arbetet en utredning på plats i skolan med lektionsobservationer och intervjuer. Detta är också fallet med uppföljningar av vitesförelägganden, där huvudmannens redovisning behöver kompletteras med ett besök för att kunna avgöra om föreläggandet har följts eller inte.

Om det vid uppföljningen av ett vitesföreläggande framgår att huvudmannen inte har följt föreläggandet kan Skolinspektionen ansöka om att vitet ska dömas ut. De senaste åren har myndigheten gjort en hel del förändringar i tillsynen med anledning av en dom som HFD meddelade i maj 2020 (HFD 2020 ref. 28). Förändringarna har bl.a. bestått i att tillsynsutredningarna har fördjupats och att myndighetens beslut om vitesförelägganden skrivs på ett annat sätt än tidigare.

I HFD 2020 ref. 28 tog domstolen ställning till om ett av Skolinspektionen beslutat vitesföreläggande var tillräckligt preciserat. HFD:s bedömning var att föreläggandet inte uppfyllde kraven på att ange tydliga och konkreta åtgärder. Domstolen uttalade bl.a. att ett vitesföreläggande i princip inte får utformas på så sätt att det endast upprepar regleringens lydelse. För att ett föreläggande som är utformat på ett sådant sätt ska tillgodose kravet på precision krävs att

bestämmelserna är så precisa att det inte kan råda något tvivel om vilka åtgärder som ska vidtas eller underlåtas i det enskilda fallet. Normalt får ett föreläggande inte heller utformas så att det endast anger vilket resultat som ska uppnås. I stället måste det tydligt anges vilka konkreta åtgärder som adressaten ska vidta. I vilken utsträckning det är möjligt för en myndighet att formulera sådana konkreta åtgärder beror på hur regleringen är utformad. HFD konstaterade att om regleringen är allmänt hållen, begränsas myndighetens möjligheter att använda vitesförelägganden för att komma till rätta med brister.

Efter att HFD hade meddelat sin dom tillsatte Skolinspektionen en projektgrupp som analyserade inom vilka delar av skollagstiftningen som det går att utforma förelägganden som uppfyller kraven i HFD:s praxis. Projektgruppen bedömde att det var möjligt att formulera förelägganden avseende de flesta delar av regleringen, men att det fanns svårigheter inom vissa områden. Projektgruppen bedömde också att Skolinspektionen behövde göra ett flertal förändringar, t.ex. vad gäller sättet att skriva beslut. Vidare bedömde gruppen att myndigheten borde använda vitesförelägganden mer sparsamt och i rätt ärenden samt att myndigheten i större utsträckning borde använda ingripandet anmärkning och avstående från att ingripa. Inom ramen för projektet skickade Skolinspektionen en hemställan till regeringen om att överväga att förtydliga vissa bestämmelser och/eller införa ett bemyndigande i skollagen för att möjliggöra meddelandet av föreskrifter.

Under den period som JO:s granskning omfattar har Skolinspektionen beskrivit ett ständigt pågående arbete med att utveckla sina beslut så att de uppfyller kraven i HFD:s praxis. Arbetet har resulterat i att besluten successivt har blivit mer precisa. Vissa författningsändringar har skett vilket har underlättat arbetet, även om Skolinspektionen fortsatt ser ett behov av kompletterande föreskrifter inom t.ex. systematiskt kvalitetsarbete samt trygghet och studiero.

Före HFD:s dom var Skolinspektionens uppfattning att myndighetens vitesförelägganden uppfyllde kraven på tydlighet och myndighetens ansökningar om utdömande av vite bifölls i regel också av förvaltningsdomstol. Under 2019 ansökte myndigheten t.ex. om utdömande av vite i 22 ärenden. Av dessa bifölls 19, varav i ett fall delvis. Efter HFD:s dom har Skolinspektionens ansökningar i några fall avslagits. Myndighetens beslut om vitesförelägganden har i stort sett inte överklagats efter att myndigheten genomfört sitt utvecklingsarbete och förvaltningsrätten har ännu inte prövat de ansökningar om utdömande av vite som har getts in efter utvecklingsarbetet. Skolinspektionen har därför ännu inte fått någon domstolsprövning av de tydligare och mer precisa åtgärder som numera anges i vitesföreläggandena.

Allmänt om att ansöka om utdömande av vite

I lagen (1985:206) om viten (viteslagen) finns inte något krav på att en myndighet ska ansöka om utdömande av vite, utan myndigheten måste själv göra en bedömning av om en ansökan ska göras eller inte. Av lagkommentaren till bestämmelserna framgår att en faktor som kan ha betydelse är sannolikheten för att förvaltningsrätten skulle bifalla ansökan. Även i andra fall kan det bedömas som olämpligt eller oskäligt att ansöka om utdömande av vite, t.ex. om

adressaten har gjort vissa ansträngningar för att följa föreläggandet. Då blir be-nägenheten att ansöka om utdömande i allmänhet mindre. Vidare saknas det ofta anledning att begära att ett vite ska dömas ut om adressaten har uppnått resultatet på annat sätt än genom de åtgärder som anges i föreläggandet. (Lavin, Viteslagstiftningen [8 januari 2025, Version 3D, JUNO], kommentaren till 6 §)

Om ändamålet med vitet har förlorat sin betydelse ska vitet inte dömas ut (9 § viteslagen). Vilken praktisk betydelse man tillerkänner regeln beror på om man ser vitet främst som ett straff eller tvångsmedel. Av förarbetena till skollagen framgår att möjligheten att vitesförelägga i första hand syftar till att vara förebyggande. Redan förekomsten av en sådan möjlighet torde i de flesta fall vara ett tillräckligt påtryckningsmedel för att förmå huvudmannen att rätta till bristerna (prop. 2009/10:165 s. 550).

Skolinspektionens slutsatser kring handläggningen av de ärenden som omfattas av JO:s granskning

Under den tidsperiod som JO:s granskning avser har Skolinspektionen fattat beslut om vitesföreläggande i 37 fall. Av dessa har myndigheten ansökt om utdömande av vitet i 3 fall. I de resterande ärendena har det funnits olika skäl till att Skolinspektionen inte har ansökt om utdömande av vite. Nedan följer en redogörelse för dessa skäl.

I tretton ärenden har huvudmannen följt föreläggandet i dess helhet och det har därmed inte funnits skäl för en ansökan. Bland dessa finns det enstaka fall där föreläggandet inte fullt ut har följts vid den i föreläggandet angivna redovisningstidpunkten, men i vart fall innan uppföljningsbeslutet fattats. I sex ärenden har huvudmannen till allra största del följt föreläggandet. Det har därmed haft avsedd effekt som påtryckningsmedel, varför någon ansökan inte har gjorts. Detta är exempel på när myndigheten har gjort en sådan lämplighets- och skälighetsbedömning som myndigheten ska göra när den överväger om en ansökan ska göras eller inte. Skolinspektionens uppfattning är att dessa bedömningar har varit korrekta utifrån omständigheterna i de enskilda fallen och mot bakgrund av det omfattande utvecklingsarbete som Skolinspektionen då genomförde, bl.a. genom att göra föreläggandena tydligare.

I sex fall har Skolinspektionen på grund av allvarliga brister återkallat huvudmännens godkännande helt eller delvis, dvs. myndigheten har använt ett ännu skarpare ingripande. Därutöver har huvudmannen i ett ärende begärt att dess godkännande ska återkallas. I två fall har huvudmännen slutat bedriva verksamheten vid de aktuella skolenheterna. I dessa situationer har vitet inte behövts eftersom det inte har funnits, alternativt inte i närtid skulle finnas, någon verksamhet för huvudmannen att åtgärda brister i.

När det gäller resterande sex ärenden finns det olika förklaringar till varför Skolinspektionen inte har ansökt om utdömande av vitet. I ett ärende hade huvudmannen inlett vissa åtgärder för att avhjälpa bristerna. Skolinspektionen bedömde därutöver att vitesföreläggandet inte innehöll tillräckligt tydliga och konkreta åtgärder för att en ansökan om utdömande av vitet skulle kunna bifallas. Frågan om föreläggandet innehöll tillräckligt tydliga åtgärder uppkom även i ett annat ärende och innan Skolinspektionen hade tagit ställning till frågan gjordes en ny uppföljning, varvid huvudmannen bedömdes ha vidtagit

förelagda åtgärder. I två ärenden gjordes det inte någon uppföljning av vitesföreläggandet och tillsynsärendena avslutades. I det ena fallet berodde det på att huvudmannen inte längre bedrev verksamheten och i det andra fallet begärde huvudmannen att godkännandet skulle återkallas. I ett annat ärende bedömde Skolinspektionen att det saknades tillräckligt underlag för att ansöka om utdömande av vitet eftersom det inte med tillräcklig tydlighet framgick av uppföljningsbeslutet i vilka delar vitesföreläggandet hade följts respektive inte följts. Slutligen bedömde Skolinspektionen i ett ärende att det inte fanns skäl att ansöka om vitets utdömande eftersom en ny uppföljning genomfördes innan ansökan gjordes. Uppföljningen visade att huvudmannen hade följt föreläggandet och avhjälpit bristen.

Skolinspektionens uppfattning är att myndigheten har agerat korrekt i de fall där myndigheten inte har ansökt om utdömande av vite. Som framgår av redogörelsen ovan finns det ett flertal skäl till varför myndigheten inte har ansökt. Med hänsyn till HFD-domen och de bedömningar som förvaltningsrätt och kammarrätt har gjort i flera domar därefter – att Skolinspektionens vitesförelägganden inte har uppfyllt kraven på tydlighet och precision – har myndigheten varit angelägen om att inte ansöka om utdömande i de fall det funnits liknande omständigheter som inneburit tveksamheter gällande frågan om ansökan skulle bifallas eller inte. Det ska dock tydliggöras att Skolinspektionen inte har avslutat tillsynen förrän huvudmännen har avhjälpit de brister som myndigheten har uppmärksammat. Myndighetens ingripande har således ändå haft önskad effekt. I vissa fall, där bristerna inte ens efter en tid har åtgärdats, har myndigheten behövt återkalla huvudmännens godkännande.

Rättslig reglering

Skollagen

I 26 kap. skollagen finns bestämmelser om bl.a. tillsyn. Enligt 2 § avses med tillsyn en självständig granskning som har till syfte att kontrollera om den verksamhet som granskas uppfyller de krav som följer av lagar och andra föreskrifter. I tillsynen ingår att fatta de beslut om åtgärder som kan behövas för att den huvudman som bedriver verksamheten ska rätta fel som upptäckts vid granskningen.

Enligt 26 kap. 10 § får en tillsynsmyndighet förelägga en huvudman som står under dess tillsyn att fullgöra sina skyldigheter, om verksamheten inte uppfyller de krav som följer av de föreskrifter som gäller för verksamheten eller, i fråga om enskild huvudman, de villkor som gäller för godkännandet eller beslutet om rätt till bidrag. Av 27 § samma kapitel framgår att ett föreläggande får förenas med vite. Om föreläggandet avser en eller flera brister som allvarligt försvårar förutsättningarna för eleverna att nå målen för utbildningen ska föreläggandet förenas med vite, om det inte av särskilda skäl är obehövligt.

Av 26 kap. 11 § framgår att en tillsynsmyndighet, i stället för att meddela ett föreläggande, får tilldela en huvudman en anmärkning vid mindre allvarliga överträdelser av vad som gäller för verksamheten.

Enligt 26 kap. 12 § får en tillsynsmyndighet avstå från att ingripa om överträdelsen är ringa (1), den vars verksamhet granskas vidtar nödvändig rättelse

(2), eller det i övrigt med hänsyn till omständigheterna finns särskilda skäl mot ett ingripande (3).

I 26 kap. 13–16 §§ regleras tillsynsmyndighetens möjligheter att återkalla ett godkännande. I 16 a–18 §§ finns bestämmelser om verksamhetsförbud, statliga åtgärder för rättelse och tillfälligt förbud att bedriva verksamhet.

Viteslagen

I 2 § viteslagen anges att ett vitesföreläggande ska vara riktat till en eller flera namngivna fysiska eller juridiska personer (adressater). Om föreläggandet innebär en skyldighet för adressaten att vidta en viss åtgärd, ska det av föreläggandet framgå vid vilken tidpunkt eller inom vilken tidsfrist åtgärden ska vidtas. Vite får inte föreläggas om adressaten kan antas sakna faktisk eller rättslig möjlighet att följa föreläggandet.

Av 6 § framgår att frågor om utdömande av viten som huvudregel prövas av förvaltningsrätt på ansökan av den myndighet som utfärdat vitesföreläggandet.

I 9 § anges bl.a. att om ändamålet med vitet har förlorat sin betydelse ska vitet inte dömas ut.

Bedömning

Inledning

Vitesinstrumentet utgör ett påtryckningsmedel som syftar till att förmå den som vitesföreläggandet riktar sig mot att åtgärda de brister som tillsynsmyndigheten har konstaterat. När det gäller Skolinspektionens tillsyn finns det – utöver möjligheten att besluta om förelägganden med eller utan vite – även andra typer av ingripanden som kan användas när en huvudman inte bedriver sin verksamhet enligt gällande regler. Av förarbetena framgår att skollagens reglering kring sanktioner har en trappliknande konstruktion, där utgångspunkten ska vara att mildare åtgärder prövas i första hand, men där mer ingripande sanktioner kan tillgripas vid grövre överträdelser (prop. 2009/10:165 s. 546).

Skollagen reglerar således ett relativt brett spann av ingripanden, där tillsynsmyndigheten i varje enskilt fall får bedöma vilken sanktion som är lämplig med hänsyn till bristernas allvarlighetsgrad. Därvid ska proportionalitetsprincipen beaktas, dvs. myndigheten får inte vidta mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt med hänsyn till omständigheterna (5 § förvaltningslagen).

Skolinspektionens användning av möjligheten att ansöka om utdömande av vite i de granskade fallen

Skolinspektionen har på ett utförligt sätt redogjort för handläggningen i de 37 fall där myndigheten har beslutat om vitesföreläggande under perioden den 1 juli 2020 till den 31 december 2023. I varje enskilt fall där Skolinspektionen inte har ansökt om utdömande av vitet har myndigheten beskrivit anledningen till detta och vilka överväganden som gjorts. Skolinspektionen har framhållit att den med hjälp av andra tillsynsåtgärder har förmått huvudmännen att vidta nödvändiga åtgärder och att tillsynen inte har avslutats förrän de konstaterade

bristerna har avhjälpats, alternativt att den har avslutats genom att Skolinspektionen har fattat beslut om återkallelse av huvudmannens godkännande.

Mot bakgrund av den redogörelse som Skolinspektionen har lämnat och de handlingar som granskats, finner jag inte skäl att rikta någon kritik mot myndigheten vad gäller användningen av möjligheten att ansöka om utdömande av vite i de granskade ärendena. Med detta sagt vill jag ändå göra några allmänna uttalanden i frågan.

Allmänna uttalanden om Skolinspektionens användning av möjligheten att ansöka om utdömande av vite

Som framkommit ovan var anledningen till att jag i januari 2025 inledde detta ärende att Skolinspektionen – som tidigare brukade ansöka om utdömande av vite i relativt stor utsträckning – sedan 2020 knappt hade använt den möjligheten över huvud taget. Skolinspektionen har anført att den bakomliggande orsaken till detta är att myndigheten har gjort ett antal omfattande förändringar i sin tillsyn som en följd av den dom som HFD meddelade det året (HFD 2020 ref. 28).

Det är naturligtvis positivt att Skolinspektionen har genomfört ett förändringsarbete med anledning av HFD:s praxis kring utformningen av förelägganden. Samtidigt har det nu gått flera år sedan HFD:s dom meddelades.

Det är angeläget att Skolinspektionen använder sig av hela den palett av sanktioner som står till buds genom skollagens reglering. Här ingår som en viktig del möjligheten att utfärda vitesförelägganden och att konsekvent ansöka om utdömande av vite i situationer då huvudmannen inte har följt ett vitesföreläggande, förutsatt att myndigheten bedömer att det i övrigt finns förutsättningar för att ansöka.

Statistiken visar att antalet beslut om vitesförelägganden successivt har ökat mellan 2021 och 2024. Jag utgår från att Skolinspektionen även i dag nyttjar sig av möjligheten att utfärda vitesförelägganden och att den formulerar sina förelägganden på ett så tydligt sätt att det inte längre finns skäl att avstå från att ansöka om utdömande av vite på den grunden att ett vitesföreläggande är bristfälligt utformat.

Jag har som sagt inte funnit anledning att kritisera Skolinspektionen för de överväganden som gjorts i de nu granskade ärendena. Dock ser jag vissa allmänna risker om myndigheten inte ansöker om utdömande av vite i de fall ett vitesföreläggande inte har följts.

En sådan risk är att brister i en utbildningsverksamhet, som huvudmannen visserligen avhjälpes efter en tid, möjligen hade åtgärdats i ett tidigare skede om Skolinspektionen hade ansökt om vitets utdömande. I fall då Skolinspektionen inte ansöker om utdömande av vitet kan resultatet bli att myndigheten i slutänden tvingas använda ett skarpare ingripande (t.ex. återkallelse av godkännande) än vad som hade behövts om en ansökan om utdömande hade getts in tidigare i processen. Slutligen finns en risk för att skolhuvudmäns incitament att följa ett vitesföreläggande kan minska om de har intrycket av att Skolinspektionen endast i mycket liten utsträckning fullföljer ett viteshot genom att ansöka om vitets utdömande. I förlängningen kan detta leda till att förtroendet för Skolinspektionens tillsynsarbete minskar.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Emilia Franke. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.

En rektor har yttrat sig på ett sätt som har kränkt en lärares yttrandefrihet sedan denne talat med tillsynsmyndigheten

(Dnr 7140-2025)

Beslutet i korthet: En rektor tog under ett samtal med en lärare upp att denne hade tagit initiativ till ett enskilt möte med Skolinspektionen och framfört synpunkter på skolans verksamhet i samband med inspektionens tillsyn av skolan.

Enligt chefsJO har det funnits fog för läraren att uppfatta rektorns uttalanden under samtalet som en tillrättavisning för att hon använt sin grundlagsfästa yttrandefrihet. Rektor har därigenom agerat i strid med det förbud mot repressalier som följer av regeringsformen. Rektor kritiserar för det inträffade.

ChefsJO uttalar att en förutsättning för en väl fungerande tillsynsverksamhet är att anställda känner sig fria att kontakta och tala med en tillsynsmyndighet samt att en arbetsgivare i själva verket bör uppmuntra till detta.

ChefsJO ser därför särskilt allvarligt på kränkningar av yttrandefriheten som har sitt ursprung i att en anställd har talat med en tillsynsmyndighet. Sådana kränkningar riskerar även att i förlängningen leda till att anställda avstår från att vända sig till en tillsynsmyndighet av rädsla för missnöje från ledningens sida.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde AA klagomål mot rektor för Flatåsskolan och Grundskoleförvaltningen i Göteborgs kommun. Av anmälan med bilagor framgick bl.a. följande.

I november 2024 gjorde Skolinspektionen en granskning av skolan. AA var inte utvald som en av lärarna som skulle intervjuas, men tog själv kontakt med Skolinspektionen för att boka ett möte. Hon arbetade med det som granskningen gällde och ansåg att hon hade information om missförhållanden att delge. Under samtalet med Skolinspektionen delgav AA sina tankar och synpunkter om verksamheten samt svarade på frågor.

Ett möte mellan rektor och AA ägde rum den 20 januari 2025 efter att AA per mejl ställt frågor om varför hon inte på flera år har fått delta i interna möten eller möten med vårdnadshavare. Rektor förklarade under mötet att anledningen till att AA inte blev inbjuden till möten med vårdnadshavare var att rektor ansåg att AA inte var lojal mot arbetsgivaren. Under mötet tog rektor även upp att AA hade tagit initiativ till ett enskilt möte med Skolinspektionen och rektor uttryckte att AA därför hade visat att hon inte var lojal mot och inte ville samarbeta med ledningen. Rektor uttryckte vidare i samtalet att det inte gynnar rektor och hennes verksamhet när AA går till Skolinspektionen och

delger synpunkterna samt att det då blir ”merjobb för oss”. AA tolkade rektorns samtal som en kränkning av hennes yttrandefrihet.

Till sin anmälan bifogade AA en ljudfil med delar av samtalet med rektorn och en transkribering av ljudfilen.

Utredning

Grundskolenämnden (nämnden) i Göteborgs kommun yttrade sig över anmälan efter att ha inhämtat synpunkter från den ansvariga rektorn. Av yttrandet framgick bl.a. följande.

Ett huvudsakligt skäl till att mötet den 20 januari 2025 ägde rum var att rektorn ville betona lojaliteten, att en anställd är lojal med de beslut som arbetsgivaren fattar och de arbetsuppgifter som anvisas. Det innebär givetvis inte att anställda inte får uttrycka missnöje eller åsikter om beslut, verksamheten eller i övrigt utnyttja sin åsikts- och yttrandefrihet.

Av dokumentationen framgår att rektorn flera gånger under mötet uppgav att AA har rätt att prata enskilt med Skolinspektionen. Mötet mellan rektorn och AA handlade bl.a. om samarbetsproblem och AA:s kritik mot skolledningen avseende skolans stödarbete, vilket också togs upp av AA i samtal med Skolinspektionen. Med beaktande av detta framstår det inte som anmärkningsvärt att samtalet med Skolinspektionen även togs upp på mötet med rektorn. Under mötet använde rektorn ord som t.ex. ”merarbete för oss”, ”får inte känslan av att du vill jobba med oss och vara lojal mot oss” och ”gynnar inte mig och min verksamhet” i anslutning till samtalet om AA:s kontakter med Skolinspektionen.

Nämnden instämmer med rektorns slutsats att rektorn borde ha uttryckt sig på ett mer ändamålsenligt sätt under mötet. Detta trots att det troligen var fråga om en relativt pressad och obekväm situation samt att rektorns intention med mötet bl.a. avsåg arbetsmiljön och möjliggörandet av ett förbättrat samarbete. Sammantaget bedömer nämnden att rektorn – i anslutning till samtalet om lärarens kontakter med Skolinspektionen – får anses ha vidtagit en sådan represalieåtgärd som inte är tillåten enligt 2 kap. 1 § första stycket regeringsformen, eftersom läraren har haft anledning att uppfatta det som en tillrättavisning för att läraren använt sin yttrandefrihet genom att samtala med Skolinspektionen.

AA kommenterade remissvaret.

I ett beslut den 30 oktober 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen, RF, är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet. Med yttrandefrihet avses frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor.

Av 3 kap. 6 § tryckfrihetsförordningen och 2 kap. 6 § yttrandefrihetsgrundlagen framgår det s.k. represalieförbudet som innebär att det allmänna inte får ingripa mot den som i ett grundlagsskyddat medium har brukat sin yttrandefrihet eller medverkat till ett sådant bruk. Ett otillåtet ingripande kan bestå i allt

från en tillrättavisning till ett avsked (se prop. 2009/10:81 s. 40). Bestämmelsen i 2 kap. 1 § första stycket 1 RF innebär att det finns ett motsvarande skydd mot repressalier när någon har använt sin yttrandefrihet i andra former än de som regleras i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen (se bl.a. JO 2010/11 s. 605, dnr 149-2009, och Justitiekanslerns, JK, beslut den 20 september 2011, dnr 5394-10-31).

Den som är anställd vid en myndighet har alltså rätt att offentligt ge uttryck för sina synpunkter på verksamheten utan att drabbas av några repressalier från sin arbetsgivare. Det är en annan sak att en anställd måste vara lojal mot sin arbetsgivare och rätta sig efter de beslut och de direktiv som arbetsgivaren meddelar om hur verksamheten ska bedrivas. Det civilrättsligt reglerade anställningsförhållandet kan därför medföra faktiska begränsningar i den anställdes möjligheter att utnyttja sin yttrandefrihet. Ett exempel är att en anställd inte kan kräva att i tjänsten få hålla föredrag om sin syn på myndighetens verksamhet. Det innebär dock inte att den anställda är förhindrad att fritt uttrycka sina privata åsikter om t.ex. sådana beslut och direktiv. (Se bl.a. JO 2007/08 s. 550, dnr 2584-2005, och JO 2020/21 s. 296, dnr 3407-2018.)

JO och JK har upprepade gånger uttalat att en myndighet inte får försöka motarbeta att anställda utnyttjar sin yttrandefrihet. En offentlig arbetsgivare får inte genom generella uttalanden eller kritik i enskilda fall försöka påverka de anställda att avstå från att använda sin frihet att yttra sig om den egna myndigheten eller dess verksamhet (se bl.a. JO 2014/15 s. 663, dnr 5051-2012, och JK:s beslut den 27 juni 2013, dnr 8564-12-22).

Med det sagt står det en arbetsgivare fritt att söka dialog med anställda om deras kritik mot verksamheten och försöka reda ut eventuella missförstånd. En arbetsgivare får också bemöta kritik och ge sin syn på saken. Som JO tidigare har framhållit får det dock inte göras på ett sådant sätt som i realiteten är en tillrättavisning eller kritik för att den anställda har använt sin yttrandefrihet. Vid bedömningen av om repressalieförbudet har respekterats måste de närmare omständigheterna kring hur och i vilket sammanhang som arbetsgivaren för fram sin uppfattning beaktas. Vid prövningen av om en åtgärd har varit otillåten har det beaktats hur den enskilde med fog har uppfattat det inträffade. (Se t.ex. JO 2024 s. 86, dnr 1286-2024, och där gjorda hänvisningar.)

Bedömning

Skolinspektionen genomförde i november 2024 en tillsyn på den skola där AA arbetade som lärare. Hon tog kontakt med Skolinspektionen för att boka in ett möte och hon framförde sedan synpunkter om skolans verksamhet i samtal med myndigheten.

Under ett samtal i januari 2025 tog rektorn upp att AA hade tagit initiativ till mötet med Skolinspektionen och framfört synpunkter. Rektorn har uppgett att syftet med samtalet var att uppnå en gemensam förståelse av AA:s arbetsuppgifter och att tydliggöra lojalitetsplikten i anställningsförhållandet.

Av utredningen framgår att rektorn under samtalet uttryckte att AA inte visade lojalitet mot ledningen när hon kontaktade Skolinspektionen och framförde synpunkter om verksamheten. Rektorn uppgav att AA har rätt att tala med

Skolinspektionen, men uttryckte att det gör att rektorn inte får känslan att AA vill jobba med och vara lojal mot arbetsgivaren samt att det inte skapar de bästa förutsättningarna för ett gott samarbete. Av utredningen framgår vidare att rektorn under mötet uttryckte att ”det gynnar inte mig och min verksamhet t.ex. när du går till Skolinspektionen på det viset och säger de här sakerna” samt att ”det blir ju mer jobb för oss”.

Samtalet framstår inte som en konstruktiv dialog om de av AA upplevda missförhållandena på skolan eller som ett sakligt bemötande från rektorn av den kritik som AA påtalade till Skolinspektionen. De ovan redovisade uttalandena från rektorn förmedlar i stället en kritisk syn på att AA kontaktade Skolinspektionen och framförde synpunkter om skolans verksamhet. Genom uttalandena har rektorn således enligt min mening uttryckt ett missnöje med att AA använde sin yttrandefrihet. Sammantaget har det funnits fog för AA att uppfatta rektorns uttalanden som en tillrättavisning för att hon använt sin yttrandefrihet. Rektorns uttalanden under samtalet med AA har därmed inte varit förenliga med det förbud mot repressalier som följer av 2 kap. 1 § första stycket 1 RF och har inneburit en kränkning av AA:s yttrandefrihet. Rektorn kritiseras för det inträffade.

Skolinspektionens tillsyn syftar till att kontrollera om en verksamhet uppfyller de krav som följer av lagar och andra föreskrifter (se 26 kap. 2 § första stycket och 3 § skollagen [2010:800]). Denna tillsyn är i likhet med annan tillsyn samhällsviktig av flera skäl, bl.a. för att regler ska få genomslag och att allmänhetens förtroende för den granskade verksamheten ska upprätthållas.

En förutsättning för en väl fungerande tillsynsverksamhet är att anställda känner sig fria att kontakta och tala med en tillsynsmyndighet. En arbetsgivare bör enligt min mening i själva verket uppmuntra till detta. Det finns därför skäl att se särskilt allvarligt på kränkningar av yttrandefriheten som har sitt ursprung i att en anställd har talat med en tillsynsmyndighet. Sådana kränkningar riskerar även att i förlängningen leda till att anställda avstår från att vända sig till en tillsynsmyndighet av rädsla för missnöje från ledningens sida.

Vad som i övrigt kommit fram i ärendet ger inte anledning till några uttalanden från min sida.

Ärendet föredrogs av notarien Ellen Johansson. I beredningen deltog även byråchefen Dan Johansson.